

SpareBank 1 SMN

KONJUNKTUR- BAROMETER

for Trøndelag og Nordvestlandet

- Økonomiske prognoser for Trøndelag og Nordvestlandet – for første gang i historien!
- 2015 byr på lavere vekst, men aktiviteten tar seg opp igjen i 2016
- 2013-regnskapene viser at det er på kysten det skjer
- Bankens fremste eksperter gjør dypdykk i flere bransjer

Forord	3
Norsk og internasjonal økonomi 2015-2016	4
Forventningsbarometer Sentio	5
Nord-Trøndelag i 2015 og 2016	6-7
Sør-Trøndelag i 2015 og 2016	8-9
Møre og Romsdal i 2015 og 2016	10-11
Analyse av 2013-regnskapene	12-15
Bransjeanalyse: Bygg og anlegg og eiendom	16
Bransjeanalyse: Fiskeri og havbruk	17
Bransjeanalyse: Landbruk	18
Bransjeanalyse: Offshore, maritim industri	19
Bransjeanalyse: Teknologi og nyskaping	20
Bransjeanalyse: Varehandel	21
Kommentar Vegard Helland	22
Kronikk Asbjørn Norberg	23

Konjunkturbarometeret for Trøndelag og Nordvestlandet 2014 er utarbeidet av SpareBank 1 SMN. Menon Business Economics og Sentio Research Norge har vært viktige bidragsytere.

Disse har bidratt fra SpareBank 1 SMN: Inge Røstum og Arnt Svensson (eiendom og bygg og anlegg), Einar Stephansen (havbruk), Ola Øvrelid (fiskeri, maritim industri), Anja Gotvasli (landbruk), Henning Moestue (offshore), Gøran Steffensen (teknologi og nyskaping), Frode Brusveen (varehandel), Anders Falch Dahl (2013-regnskap), Asbjørn Norberg, Vegard Helland og Finn Haugan. Redaksjon: Roger Teimansen og Hans Tronstad.

Redaksjonen ble avsluttet 20. oktober 2014.

Trykk: Skipnes

Hvordan blir 2015 og 2016?

Alt faller: Norsk oljekrise (Finansavisen). Frykter depresjon a la 30-tallet: Nå glipper alt (Dagens Næringsliv).

Ingen lystig øvelse å lese avisforsidene i forrige uke. Oppfølgingsspørsmålet ligger nært: Nå er alt over, hvem skal slukke lyset?

Selvsagt går det ikke slik, finanspressen får ha meg unnskyldt. Den norske stat er rikere enn noensinne, folk etterspør boliger og arbeidsledigheten er i praksis nær null. Banken opplever selv tap ned på samme rekordlave nivå, og våre lånekunder oppfyller sine forpliktelser. Vi har omtrent ikke mistlighold. Det betyr at det står bra til i hele vårt markedsområde, og vi klarer ikke å forutse et snarlig konjunkturskift.

Jeg har vært konsernsjef i SpareBank 1 SMN i 23 år. Lignende dommedagsprofetier er blitt av sagt flere ganger. Noen økonomiske nedturer er det blitt, men aldri noen langvarig krise. Forrige gang var høsten for seks år siden, da den amerikanske kolossen Lehman Brothers gikk overende – og en internasjonal finanskriser bredte om seg i hele verden. Også i Norge, om enn i mindre målestokk.

Finansmarkedet skalv, og kredittkranene ble skrudd igjen overalt. Ikke i SpareBank 1 SMN. Vi valgte å ha is i magen, hvor vi sto ved våre kunder – både de med utfordringer og de uten. I tillegg fikk vi mange nye kunder fra banker som inntok en annen tilnærming. Norges Bank har utarbeidet en statistikk som viser at tilnærmet all kreditt til landets næringsliv lokalisert utenfor hovedstaden i perioden 2009-2010 ble ytet av SpareBank 1 og de øvrige regionale sparebankene. Skulle det bli noen brottsjører fremover, så skal kundene våre vite at vi er der – også denne gang.

I SpareBank 1 SMNs Konjunkturbarometeret for Trøndelag og Nordvestlandet 2014 presenterer vi økonomiske fremtidsprognoser for hvert av de tre fylkene i vår region. Det er aldri blitt gjort før. I samarbeid med Menon Business Economics og Sentio Research Norge har vi sett inn i glasskulen. Konklusjonen for de neste to årene er relativt klar: Det vil fortsatt være god fart i økonomien i alle tre fylker, men i et noe lavere tempo enn foregående år. Oljepris med dertil lavere investeringstakt i olje- og gasssektoren får følger, særlig i Møre og Romsdal. Også Nord-Trøndelag vil få en litt lavere fylkesvis BNP-vekst. For begge fylker er dog ikke endringen mer enn fra to og ned til en prosent vekst. I Sør-Trøndelag, som har en stor, konjunkturuavhengig tjenestesektor, vil ifølge Menon opprettholde veksten på to prosent.

SpareBank 1 SMN ønsker gjennom Konjunkturbarometeret å presentere ny kunnskap om landsdelen. Kunnskapen er nødvendig for å utvikle næringslivet og lokalsamfunnene i regionen. Vi anser Konjunkturbarometeret som en viktig del av vårt samfunnsansvar som regionens ledende bank. God lesning!

Trondheim, 20. oktober 2014

Finn Haugan
Konsernsjef
SpareBank 1 SMN

NORGE: Nå kommer fallet i oljeinvesteringene

Den varslede nedtrappingen av investeringsaktiviteten på norsk sokkel kommer nå for fullt. Når boliginvesteringene i tillegg bremser opp vil det trekke veksten i norsk økonomi ned. Økt eksport gjør likevel at vi klarer å opprettholde en beskjeden vekst de neste årene som gradvis tar seg opp igjen utover 2016.

Norsk økonomi vil preges av fallende olje- og boliginvesteringer framover. Lavere investeringstakt på sokkelen vil først og fremst ramme leverandørindustrien, men med over 200 000 sysselsatte i denne næringen vil hele økonomien trekkes ned. I tillegg til et kraftig fall oljeinvesteringene vil også boliginvesteringene reduseres. Sammen utgjør olje- og boliginvesteringene de to enkeltfaktorene som mest av alt har holdt norsk økonomi oppe mens resten av verden har slitt. Når investeringstakten nå stuper vil norsk økonomi bremse opp.

Tradisjonell eksport trekker opp

Heldigvis er det ikke bare gråvær og pessimisme som preger de økonomiske utsiktene. Økt aktivitet internasjonalt og en vedvarende svakere krone har allerede ført til en økning i eksporten av tradisjonelle varer og tjenester. De samlede eksportutsiktene framover vil likevel være avhengig av om leverandørindustrien klarer å kompensere lavere etterspørsel fra norsk sokkel med økt eksport til utenlandske markeder.

Mer ekspansive finanspolitikk

Lavere aktivitet og lønnsvekst gir rom for mer ekspansiv finanspolitikk. Forslaget til statsbudsjett for 2015 byr på lavere skatter og større offentlige utgifter. Det trekker veksten i Norge opp. Det er grunn til å forvente at også budsjettet for 2016 vil ha en tydelig ekspansiv profil med fokus på økt offentlig investeringsaktivitet.

Lav samlet vekst

Totalt sett er likevel konjunkturbildet for norsk økonomi framover nokså blekt. Vi forventer lavere aktivitetsvekst og en forsiktig økning i ledigheten i 2015. I 2016 vil vekst og ledighet stabilisere seg og etter hvert vil forbruksveksten igjen krype oppover. Det er likevel ingen tvil om at mindre dråhjelp fra petroleumsvirksomheten gjør at norsk økonomi går litt tøffere tider i møte.

INTERNASJONALT: Henter seg inn, men det går tregt

Verdensøkonomien er i ferd med å hente seg inn igjen etter finanskrisen, men opphentingene går tregt og det er store forskjeller mellom de ulike landene.

I **Europa** viser Storbritannia sterk vekst, mens Eurosonen fortsetter å skuffe. Med mindre Ukraina-konflikten trappes kraftig opp forventer vi likevel økt vekst i investeringene i 2015 som etter hvert vil trekke både konsumet og den samlede veksten i Europa opp i 2016. I

Asia er det den gradvise avmattingen i Kina som dominerer bildet og det virker klart at Kina ikke vil bli den vekstmotoren framover som landet har vært det siste tiåret.

USA har derimot vokst kraftig de siste par årene og viser seg igjen som en drivende kraft i verdensøkonomien. I **Sør-Amerika** er bildet derimot langt mer dystert med lavere vekst i Brasil og en argentinsk økonomi i kaos.

I **Afrika** sør for Sahara er veksten i all hovedsak høy og robust, og den forventes å øke ytterligere i 2014. Lavere global etterspørsel etter olje samt høyere oljeproduksjon i USA svekker produksjonen i de oljeeksporterende landene i Nord-Afrika.

Fallende optimisme blant bedriftslederne

Optimismen faller markant i norsk næringsliv, men Midt-Norge er unntaket.

Det viser SpareBank 1 SMNs bedriftsbarometer 2014 gjennomført av Sentio Research Norge. 600 bedriftsledere er blitt bedt om å vurdere sin bedrifts utsikter neste tolv måneder. Svarene er oppsummert i en fremtidsindikator, som er en samlet faktor for fremtidsoptimisme basert på sysselsetting, omsetning og lønnsomhet.

Fremtidsindikatoren fortsetter å falle for andre året på rad. Årets spørreundersøkelse gir en indikatorverdi på 36,3 prosent for hele landet. Det er en tilbakegang på 4,6 prosentpoeng fra 2013 og 9,0 prosentpoeng fra 2012. Fremtidsindikatoren er på sitt laveste siden 2009.

Det er særlig troen på økt sysselsetting som er blitt svekket. Mens 41 prosent trodde at bedriften ville få flere ansatte kommende år i 2012, via 37 prosent i fjor så er årets tall 30 prosent.

Færre bedriftsledere tror dessuten på økt omsetning. Fra 64 prosent i 2012, til 61 prosent i fjor og ned til 58 prosent i år.

Derimot er det en liten bedring i vurderingen av fremtidig lønnsomhet. 48 prosent trodde at lønnsomheten

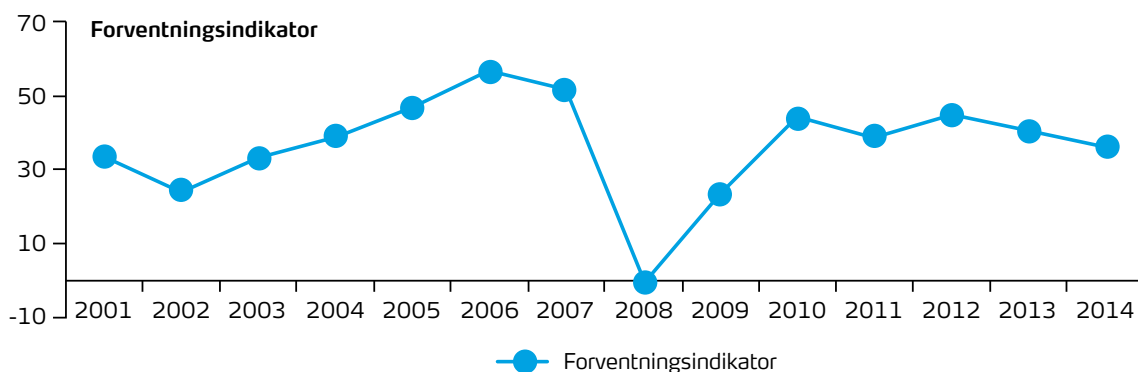
ville stige kommende år i 2013, mens tallet nå er økt til 49 prosent. I 2012 trodde 52 prosent på økt lønnsomhet.

Midt-Norge holder derimot stand, og fremtidsoptimismen øker i alle tre fylker sammenlignet med i fjor. Endringen er på om lag en og to prosent per fylke med størst bedring i Nord-Trøndelag. Optimismen i regionen er dog lavere enn landsgjennomsnittet.

Fremtidsindikator 2014 (endring fra i fjor i parentes):

Møre og Romsdal	34,7	(+0,9)
Nord-Trøndelag	31,7	(+2,0)
Sør-Trøndelag	35,2	(+0,8)
Norge	36,3	(-4,6)

Perioden 2002-2006 var en kontinuerlig oppgang i norsk næringsliv, og optimismeindikatoren var på sitt aller høyeste noensinne i 2006 med en indikatorverdi på 57. Året etter svalnet optimismen, og i finanskrisetåret 2008 var den negativ med -0,4 prosent. Negativ indikatorverdi indikerer ren pessimisme. Forventningene hentet seg raskt inn igjen og indikatoren økte både i 2009 og 2010, før et nytt fall kom i 2011. Så gikk det oppover i 2012, men deretter har det vært tilbakegang.

Oppbremsing i sikte

Etter flere år med god vekst vil Nord-Trøndelag bremse kraftig opp de neste to årene. Veksten har vært drevet av høy aktivitet i leverandørindustrien i fylket, i tillegg til betydelige boliginvesteringer. Når oljeinvesteringene nå faller og boligmarkedet kjøles ned vil mye av vekstgrunnet forsvinne og aktivitet bremse opp.

Nord-Trøndelag er det fylket i landet med høyest andel sysselsatte i primærnæringene, og økonomien er preget av det. Offentlig forvaltning utgjør også en større andel av økonomien i Nord-Trøndelag enn i resten av Trøndelag og Nordvestlandet. Dette bidrar til at fylket i utgangspunktet er mindre utsatt for konjunkturrelle svingninger. Med mye leverandørindustri i Verdal og

Stjørdal er Nord-Trøndelag likevel også sårbar for fallet i oljeinvesteringene, og det er disse bedriftene som har stått bak mye av veksten de seneste årene. I tillegg har boliginvesteringene vært høye. Med fall i oljeinvesteringene og lavere prisvekst i fylkets boligmarked går det mot svakere vekst i Nord-Trøndelag framover.

Makroprognoser for Nord-Trøndelag

	ESTIMERT	PROGNOSE		
	2013 Omsetning i mill kr	2014 Antatt vekst i %	2015 Antatt vekst i %	2016 Antatt vekst i %
Privat konsum	28 128	1	1	1
Konsum i offentlig forvaltning	15 224	2	3	3
Brutto investeringer i fast realkapital	12 057	0	-1	3
Eksport til utlandet	11 101	4	4	4
Import fra utlandet	31 161	1	2	3
Eksport til resten av landet	30 241	2	2	2
Import fra resten av landet	25 840	2	3	3
BNP (verdiskaping)	39 748	2	1	1

Kilde: Menon

Svakere forbruksvekst

Selv om leverandørindustrien og boliginvesteringene har drevet mye av veksten i Nord-Trøndelag, står innbyggernes eget konsum bak mye av etterspørselen i fylket. Høy boligprisvekst har vært en viktig bidragsyter til konsumveksten gjennom såkalte formueseffekter. Handelsnæringen i Nord-Trøndelag kan vise til lengre tid med god vekst. Etter noe lavere vekst mot slutten av fjoråret, har omsetningen i varehandelen steget kraftig i første halvdel av 2014. Det er likevel grunn til å tro at kjøpefesten nå er over. Lavere etterspørsel fra norsk økonomi vil prege det nordtrønderske næringslivet, og boligprisveksten vil avta. Mer moderate lønnsoppgjør vil også trekke forbruksveksten noe ned. Ikke minst vil bøndene få merke konsekvensene av et magrere landbruksoppgjør. Ledigheten i fylket har også steget siden slutten av 2013, og tilgangen på nye stillinger har falt i samme periode. Samlet forventer vi derfor en markant svakere forbruksvekst de neste årene.

Økende fiskeeksport

Nord-Trøndelag slipper heller ikke unna den direkte effekten av lavere oljeinvesteringer. Leverandørindustrien i fylket er ikke veldig stor, men likevel viktig. Vekstpotensialet i landbruks- og handelsnæringen er begrenset, ikke minst i et fylke med relativt beskjeden befolkning. Næringer som eksporterer både til utlandet og resten av landet, er derfor viktige for å opprettholde veksten. Dette gjelder blant annet leverandørindustri og havbruk. Når oljeinvesteringene nå faller, vil imidlertid vekstbidraget fra leverandørindustrien kunne snu og bli negativt.

Da er det likevel en viss trøst i at verdensøkonomien er på rett vei. I 2013 eksporterte Nord-Trøndelag laks og ørret for over tre milliarder kroner hvilket utgjorde mer enn 25 prosent av den samlede eksporten fra fylket. Med økt aktivitet utenlands forventer vi at eksportverdien av fisk fra Nord-Trøndelag vil øke ytterligere de neste årene. I offshore leverandørindustri og maritim næring vil eksporten også øke og kompensere litt for lavere etterspørsel fra norsk sokkel. Nord-Trøndelag er imidlertid et lite eksportrettet fylke, så selv en

markant økning i eksporten vil ha begrenset effekt på økonomien som helhet.

Boligmarkedet peker ned

Boliginvesteringene har vært høye i Nord-Trøndelag de siste årene, mye hjulpet av en betydelig boligprisvekst. Som for resten av landet forventer vi imidlertid at dette vil snu. Lavere aktivitetsvekst og mer pessimisme knyttet til den økonomiske utviklingen vil holde boligprisveksten og investeringslysten nede. Vi ser allerede tendensen i form av nullvekst i igangsettingen av nye boliger, og Norges Banks regionale nettverk viser også til rapporter om produksjonsfall i bygg- og anleggsbransjen og reduserte forventninger framover.

Økte offentlige investeringer vil motvirke noe av den svake investeringsveksten ellers. Ved siden av boliginvesteringene er det offentlige investeringer som står for det meste av investeringsaktiviteten i fylket. Andelen av investeringer i realkapital det offentlige står for, er imidlertid lavere enn i Sør-Trøndelag, og veksten har vært lav de seneste årene med et liten oppsving i 2013. Vi forventer en langt høyere vekst i de offentlige investeringene framover, men effekten vil trolig ikke komme for fullt før i 2016. Økte investeringer i andre eksportnæringer som havbruk og annen industri vil også bidra positivt, men ikke være stor nok til å kompensere for lavere boliginvesteringer og investeringer i leverandørindustrien. Når økonomien nasjonalt igjen begynner å vokse fortere mot andre halvdel av 2016, vil investeringene vokse på nytt.

Oppsummering

Det samlede bildet for Nord-Trøndelag er relativt blekt, med beskjeden vekst i år og svak vekst i 2015 og 2016. Et mindre diversifisert næringsliv sentrert rundt primærnæringer og handel gir lav vekstevne når veksten i boligmarkedet og leverandørindustrien nå avtar. Eksporten er et lyspunkt, men med økende ledighet og moderate lønns- og landbruksoppgjør, er det vanskelig å se for seg noe vekst av betydning før mot slutten av 2016.

Klarer seg bedre enn nabofylkene

Fall i oljeprisen og moderat forbruksvekst vil bremse opp veksten i Sør-Trøndelag. Men fylket leverer mange tjenester som er lite påvirket av konjunktorene.

Økonomien i Sør-Trøndelag domineres av storbyen Trondheim og er mer tjenesteorientert enn de andre fylkene i Trøndelag og Nordvestlandet. Totalt sett er nærings sammensetningen i Sør-Trøndelag relativt lik norsk fastlandsøkonomi for øvrig. Selv om offshore-rettet næringsliv er mindre representert i Sør-Trøndelag enn for eksempel Møre og Romsdal vil imidlertid fallet i oljeinvesteringene merkes også her.

Lavere oljeinvesteringer vil påvirke økonomien

De direkte effektene av lavere oljeinvesteringer vil bli relativt beskjedne i Sør-Trøndelag, men vil likevel merkes først og fremst på offshore-rettete tjenester. En betydelig del av fylkets økonomi er rettet mot vitenskapelig og teknisk tjenesteyting som i likhet med leverandørindustrien har nytt godt av investeringsveksten på sokkelen. Lavere oljeinvesteringer vil også bety lavere aktivitet i den norske økonomien som helhet hvilket vil redusere den generelle etterspørselsveksten fra Fastlands-Norge.

Moderat forbruksvekst de nærmeste årene

Handel, utdanning og helse utgjør de største næringene i Sør-Trøndelag. Av disse er det handelsnæringen som er mest konjunkturutsatt. Hittil i år har varehandelen fått et oppsving etter et labert andre halvår i 2013. I samme periode steg imidlertid ledigheten i Sør-Trøndelag, og denne utviklingen har fortsatt i 2014. Vi forventer også mer moderate lønnsoppgjør framover og samlet trekker dette i retning av lavere forbruksvekst de nærmeste årene.

Lav, men stabil investeringsvekst framover

Som i resten av landet har boliginvesteringene drevet mye av investeringsveksten i Sør-Trøndelag de siste årene. Boligprisveksten er på vei ned, og dette vil trekke investeringsivoren med seg. Denne tendensen synes allerede. Igangsettingen av nye boliger har hatt nær nullvekst siden midten av 2013. Vi forventer klart lavere vekst i boligprisene framover, også i Sør-Trøndelag. Lavere vekst i boligpriser og boliginvesteringer vil påvirke bygg- og anleggsbransjen som vil oppleve trangere tider de neste årene. Noe av presset vil imidlertid dempes av offentlige investeringer som står for nesten 30 prosent av investeringene i fylket. Dette er klart mer enn i resten av regionen, og veksten har vært høy de seneste årene. Det er ingen grunn til at denne veksten skal minke nevneverdig framover. Regjeringen har et klart ønske om å vri offentlige ressurser over fra forbruk til investeringer. Etterhvert som norsk økonomi kjøles ned, er det grunn til å tro at den offentlige pengebruken vil øke. Økt eksport fra både industri og havbruk vil også trekke investeringsveksten noe opp.

Eksporten øker

Når verdensøkonomien omsider kommer på beina igjen, vil eksporten øke. Fisk og tjenester dominerer den sørtrønderske eksporten. Til sammen sto eksport av laks og ørret for om lag en firedel av total eksport fra fylket. Fjoråret bød på rekordhøye laksepriser og dette har holdt seg gjennom første halvår 2014. Vi forventer vekst i havbruksnæringen framover, men prisveksten kan bli noe mer beskjeden. Tjenesters andel av total eksport i fylket har vært fallende, men sto for litt under 40 prosent av eksporten i 2013. Etter hvert som etterspørselen i verdensøkonomien stiger, vil eksport av tjenester og tradisjonelle industrivarer også øke. Den relativt svake kronekursen gir også økt konkurranseevne og bidrar til å trekke eksporten opp. Den samlede effekten av økt eksport vil imidlertid være begrenset ettersom økonomien i Sør-Trøndelag er relativt lite eksportrettet.

Lavere innenlands etterspørsel

Innenlandsk etterspørsel er en langt viktigere driver for den økonomiske utviklingen i fylket. Når innenlandsk etterspørselsvekst faller, vil det i utgangspunktet ramme fylkets økonomi hardt. Sør-Trøndelag leverer imidlertid mange tjenester som er lite påvirket av konjunktorene. Effekten av lavere innenlandsk etterspørselsvekst vil derfor bli mindre enn man kanskje skulle frykte. Etterspørselen etter helsetjenester og utdanning vil i liten grad falle, og økt aktivitet i havbruk og tradisjonell industri rundt om i landet vil kompensere noe for fallende etterspørsel etter teknisk og forretningsmessig tjenesteyting fra sokkelen. Veksten vil likevel være begrenset og følge den generelle utviklingen i norsk økonomi.

Økt ledighet

Når veksten i økonomien avtar, vil også sysselsettingsveksten avta. Gjennom våren og sommeren har antall ledige stillinger i fylket falt sammenliknet med samme periode året før. Vi forventer likevel en stabil, men lav sysselsettingsvekst i Sør-Trøndelag framover med noe økt arbeidsledighet i 2014 og 2015. Lønnsutviklingen vil i stor grad følge utviklingen nasjonalt og bli noe mer moderat framover.

Konklusjon og oppsummering

De samlede vekstutsiktene for økonomien i Sør-Trøndelag er beskjedne og følger den nasjonale utviklingen tett. Lavere oljeinvesteringer og økonomisk aktivitet generelt vil merkes, men fylket vil påvirkes i mindre grad enn resten av regionen. Fra andre halvdel av 2015 vil situasjonen stabilisere seg nasjonalt, og vi forventer noe økende aktivitetsvekst utover 2016.

Makroprognoser for Sør-Trøndelag

	ESTIMERT	PROGNOSE		
	2013 Omsetning i mill kr	2014 Antatt vekst i %	2015 Antatt vekst i %	2016 Antatt vekst i %
Privat konsum	68 710	2	2	2
Konsum i offentlig forvaltning	39 913	2	3	3
Brutto investeringer i fast realkapital	24 674	2	2	3
Eksport til utlandet	23 677	4	4	4
Import fra utlandet	44 960	2	3	3
Eksport til resten av landet	85 728	2	2	2
Import fra resten av landet	80 732	2	3	3
BNP (verdiskaping)	117 011	2	2	2

Kilde: Menon

Langt lavere vekst fremover

Med en betydelig leverandørindustri vil Møre og Romsdal rammes spesielt hardt av reduserte oljeinvesteringer. Fylket er imidlertid også svært eksportrettet og økt aktivitet internasjonalt vil trekke i motsatt retning. Likevel vil den samlede veksten bli langt lavere i årene som kommer.

Møre og Romsdal har opplevd høy vekst de seneste årene som følge av sterk økning i den globale olje-relaterte aktiviteten. En del av denne veksten skyldes den store investeringsaktiviteten på norsk sokkel som nå ser ut til å falle. Heldigvis har fylket flere ben å stå på. Mye av det som produseres i fylket, sendes ut av landet og når veksttakten i verdensøkonomien nå tar seg opp, vil eksporten øke ytterligere. De ledende bedriftene innen maritim industri i fylket har god internasjonal konkurransevne, og dette vil motvirke effekten av lavere etterspørsel fra sokkelen.

Oljeinvesteringene gir og tar

Etter å ha opplevd virkningene av rekordhøye oljeinvesteringer de siste par årene, får Møre og Romsdal nå se baksiden av medaljen. Etter hvert som investeringsaktiviteten i offshore har økt i omfang, har industrien og den maritime næringen gradvis blitt mer og mer offshorerettet. Hele 20 prosent av verdiskapingen i Møre og Romsdal er rettet mot maritim næring og offshore leverandørindustri. Noen av aktørene er mer rettet mot det internasjonale markedet enn det norske, men når oljeinvesteringene nå faller vil fylket likevel rammes hardt. Først og fremst vil det slå ut i investeringstakten, men sysselsetningsveksten og arbeidsledigheten vil etter hvert også rammes. Dette påvirker igjen veksten i privat konsum i fylket.

Makroprognoser for Møre og Romsdal

	ESTIMERT	PROGNOSE		
	2013 Omsetning i mill kr	2014 Antatt vekst i %	2015 Antatt vekst i %	2016 Antatt vekst i %
Privat konsum	58 333	2	2	2
Konsum i offentlig forvaltning	30 802	2	3	3
Brutto investeringer i fast realkapital	23 539	-1	-2	3
Eksport til utlandet	79 230	4	4	4
Import fra utlandet	102 862	2	2	3
Eksport til resten av landet	103 824	1	0	1
Import fra resten av landet	80 329	1	2	3
BNP (verdiskaping)	112 538	2	1	2

Kilde: Menon

Økt eksport trekker opp

Selv om etterspørselen fra resten av landet og sokkelen dempes, finnes det likevel lyspunkter. Møre og Romsdal er et svært eksportrettet fylke. Eksporten summerer seg til nesten to tredeler av verdiskapingen. Noe av etterspørselsfallet fra sokkelen vil derfor kompenseres gjennom økt eksport når veksten i verdensøkonomien øker ettersom den store og moderne off-shore flåten har sterk internasjonal konkurransevne. Møre og Romsdal eksporterer også store mengder fisk og industrivarer som aluminiumsprodukter og møbler. Russlands boikott av norsk sjømat trekker litt ned, men til nå har mye av sjømaten funnet andre markeder og salgskanaler. I tillegg har eksporten av spesialiserte produkter og tjenester fra maritim næring og offshore leverandøriindustri økt betraktelig de siste årene. Denne tendensen vil fortsette. Lavere oljepris kan imidlertid bli et hinder for offshorerettet vekst ute. En svakere krone trekker i motsatt retning og vil bedre konkurransevnen for alle eksportnæringene. Vi forventer derfor god vekst i eksporten de nærmeste årene.

Begrenset drahjelp fra offentlig sektor

En beskjeden offentlig sektor gjør Møre og Romsdal mer konjunkturutsatt enn resten av økonomien. Rett i underkant av 30 prosent av de sysselsatte jobber i offentlig sektor. Offentlig sektors andel av verdiskapingen er enda lavere og utgjør kun en femdel av økonomien. Det er imidlertid grunn til å tro at regjeringen vil fokusere ekstra på de fylkene som rammes hardest av fallet i oljeinvesteringene når de etterhvert setter i gang med motkonjunkturpolitikk utover 2015. Det er likevel for tidlig å kunne gi konkrete vurderinger om hvilke tiltak som vil bli satt inn og omfanget av dem. Vi tror derfor bidraget fra offentlig sektor vil være relativt beskjedent i første omgang og at virkningene først vil komme inn mot 2016.

Boligmarkedet

Boligprisene i Møre og Romsdal har de siste årene fulgt samme trend som den nasjonale utviklingen. Til sammen har boligprisene steget med 15 prosents mellom 2009 og 2013 etter en liten nedgang fra 2012 til 2013 isolert. Veksten i leverandøriindustrien har vært en viktig driver for boligprisutviklingen. Med lavere vekst og noe økt arbeidsledighet i fylket vil

veksten i boligprisene trekkes ned. I tillegg har Møre og Romsdal opplevd fraflytting de siste fire årene. Dette bidrar til lavere etterspørsel etter boliger, og dermed lavere boligprisvekst. Lave renter trekker i motsatt retning, men samlet forventer vi en svak vekst i boligprisene fremover.

Arbeidsmarked

Med lavere aktivitetsvekst svekkes også sysselsettingsveksten. Med kraftig vekst i maritim næring og off-shore leverandøriindustri var sysselsettingsveksten høy i 2013. Dette førte videre til at ledigheten falt og lå klart under landsgjennomsnittet. Når aktivitetsbildet nå snur seg vil sysselsettingsveksten og arbeidsledigheten følge etter. Vi har allerede observert at flere sentrale leverandører til sokkelen nå kommer med varslor om nedbemanning – primært i regioner lengre sør på Vestlandet som er særlig eksponert mot vedlikeholds- og modifikasjonsvirksomheten i Nordsjøen, men også i Møre og Romsdal. Vi forventer derfor lavere sysselsettingsvekst og økt ledighet i 2014. Neste år forventes nullvekst i sysselsettingen med en ytterligere økning i ledigheten som resultat. I 2016 vil aktiviteten begynne å stige igjen, og sysselsettingsveksten bedres derfor moderat.

I tillegg til økt ledighet og lavere sysselsettingsvekst vil fallet i oljeinvesteringene også trekke lønnsveksten noe ned. Offshore leverandøriindustri og maritim næring har vært den største driveren bak lønnsveksten i Norge etter finanskrisen. Når veksten nå bremser opp, vil også lønnsveksten trekkes ned, spesielt i overeksponerte fylker som Møre og Romsdal. Eksportveksten vil kompensere noe, men vi forventer mer moderate lønnsoppgjør i årene som kommer.

Oppsummering og konklusjon

Samlet sett går det mot tøffere økonomiske tider i Møre og Romsdal etter høy vekst i flere år. Konsekvensene av lavere investeringer på sokkelen vil for alvor slå inn i 2015, men allerede i høst vil de første virkningene komme snikende. Etter hvert som verdensøkonomien kommer på fote igjen, vil økt eksport av tradisjonelle varer veie opp for noe av fallet i innenlandsk etterspørsel. Med en stabilisering av petroleumsaktiviteten i 2016 vil økonomien utvikle seg mer normalt.

Det er langs kysten det skjer

Bedriftene langs kysten vokser mest og går best i Trøndelag og Nordvestlandet. Fjorårets bransjevinner er havbruk, mens kysten i Sør-Trøndelag topper blant regionene.

Det viser analysen gjennomført av SpareBank 1 SMN basert på nesten 20 000 virksomheter og deres årsregnskap i perioden 2011 til 2013. Regnskapene er analysert på bransjer og geografi, der vi har vurdert omsetning, omsetningsvekst, verdiskaping, resultatmarginer og endring i marginer over tid samt avkastning på sysselsatt kapital.

Kysten i Sør-Trøndelag har en sterk positiv utvikling på omsetning, lønnsomhet og avkastning. Her har det geografiske området en sammensetning av virksomheter som i sum har brakt området opp på topp både i å skape vekst og ta ut lønnsomhet. Namdal har også en positiv utvikling med hensyn til omsetningsvekst og lønnsomhet, om enn ikke så sterk som langs kysten i sørfylket. Bedriftene i Romsdal gjør det gjennomsnittlig godt, men faller forholdsvis mye tilbake fra 2012, der området lå på et høyere nivå både med hensyn til omsetningsvekst og lønnsomhet. Innherred er det geografiske området med størst relativt tilbakegang med en markant nedgang i omsetningsvekst og lavere resultatgrad enn tidligere år.

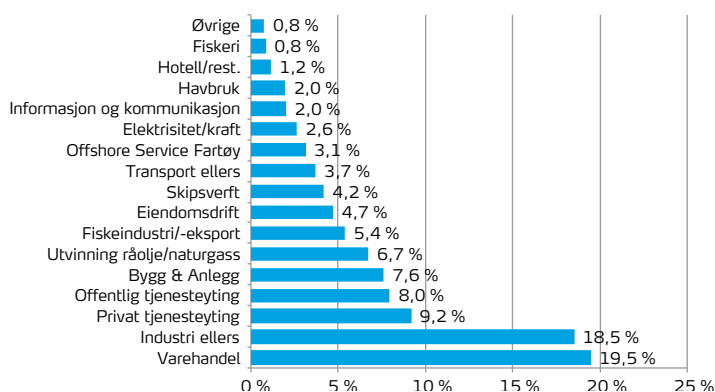
BRANSJER

Varehandel og industri utgjør lokomotivene

Tradisjonelle næringer som varehandel og industrivirksomhet dominerer fremdeles bransjestrukturen i regionene med en andel på 40 prosent av total omsetning. Varehandel er en sammensatt næring med virksomheter som spenner fra bilforhandlere til kiosken på hjørnet og gir ikke et godt bilde av hvordan det går med de enkelte aktørene under en så bred og omfattende paraply som varehandel over tid har blitt. Også bransjen industri spenner bredt fra metallindustri til matindustri og bidrar til et variert og dynamisk næringsgrunnlag i regionen. Tjenesteyting (10 prosent) og bygg og anlegg (8,4 prosent) er de nest største bransjene og betyr mye for sysselsetting og verdiskaping i regionen. Legger vi til offentlig tjenesteyting (7,9 prosent) forklarer vi cirka 65 prosent av omsetningen i regionen.

Havbruk og fiskeri har en andel på henholdsvis 1,3 prosent og 0,8 prosent av den samlede omsetningen, men betyr forholdsvis mer i arbeidsplasser og lokal verdiskaping enn omsetningstallene alene tyder på. Verdiskapingen i havbruksbransjen ligger snart på 4 prosent med en gjennomsnittlig vekst på 30 prosent de siste tre årene. Til sammenligning har bygg og anlegg en andreplass med en gjennomsnittlig vekst i verdiskaping på 17 prosent.

Bransjenes andel av omsetning i 2013

Flest nyetableringer innen tjenesteyting, bygg og anlegg og varehandel

Det etableres mellom 5000 og 6000 virksomheter i året i regionen. Størst antall virksomheter etableres innen tjenesteyting, bygg og anlegg og varehandel med rundt 700 til 800 virksomheter innen hver av bransjene. Mange av de nyetablerte virksomhetene forsvinner det første året.

Flest konkurser innen varehandel og bygg og anlegg

Med det store antall virksomheter innen varehandel og bygg og anlegg er det ikke overraskende også her vi finner det største antall konkurser i regionen. De siste tre årene har varehandel samt bygg og anlegg hatt en andel av konkursene på henholdsvis 30 og 25 prosent i vår region. Varehandel og restaurant hadde den største prosentvise veksten i 2013.

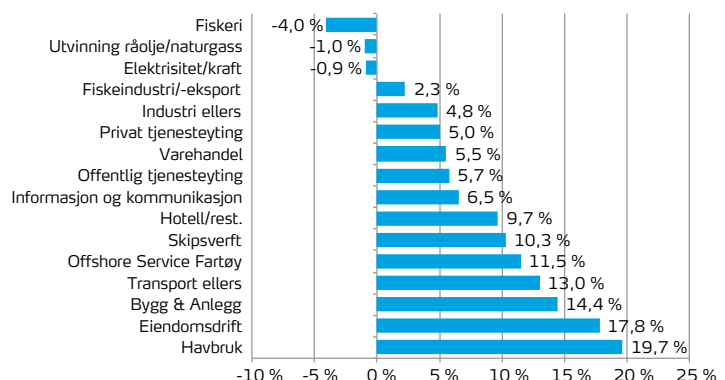
Vekstvinnerne er havbruk og eiendomsdrift

Når vi ser på vekst i omsetning utmerket havbruk seg med en gjennomsnittlig økning i omsetning fra 2011 til 2013 på 20 prosent. Havbruk har også en sterk verdiskaping med en økning i bruttoprodukt på nesten 30 prosent de tre siste årene. Forklaringen er volumvekst i 2011 og 2012 foruten betydelig prisoppgang i 2013.

Eiendomsdrift og bygg og anlegg har en vekst på henholdsvis 18 og 14 prosent. Høy vekst i boligbygging de siste årene og stor aktivitet innen anlegg har bidratt til god vekst i bransjen.

Bransjer som viser en noe svak utvikling de siste årene, er fiskeri med nedgang på grunn av lavere priser innen pelagisk sektor samt råolje/gass som etter hvert begynner å merke at investeringsnivået innen oljeutvinning stabiliseres eller reduseres noe i det korte bildet. Varehandel viser en positiv utvikling med seks prosent omsetningsvekst for bransjen som helhet gjennom de siste tre årene, en vekst som vi antar vil avta når den generelle økonomiske veksten i regionen dempes noe i kommende periode.

Bransjenes snittvekst 2011-13

Resultatene varierer stort

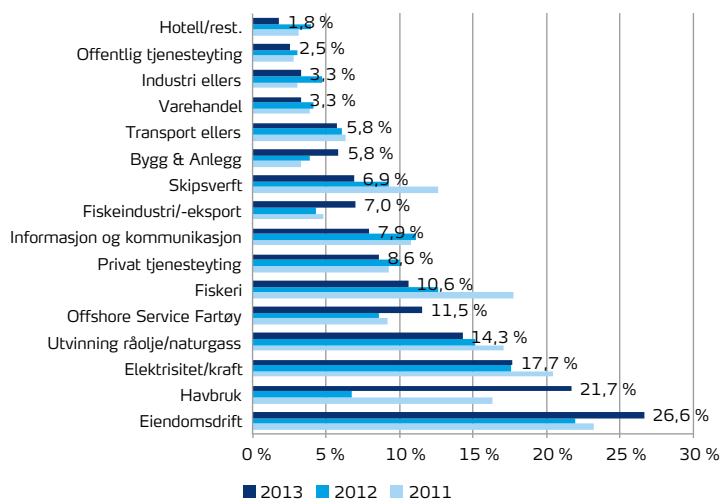
Resultatmarginene for de bransjene som er analysert, varierer fra 2 prosent for hotell/restaurant og opp til 30 prosent for eiendomsdrift. Noe av variasjonen er gitt i og med at de ulike bransjene har til dels veldig ulik kapitalstruktur.

Eiendomsbransjen leverer sammen med havbruk historisk sterke resultater. Offshorefartøy med 13 prosent har en bedring i resultater, mens råolje/gass med 14 prosent viser en noe svekket resultatmargin i forhold til tidligere år. Fiskeri viser en noe svekket omsetningsutvikling, men evner å skape gode resultater og leverer tall som gir relativt god margin. Varehandel som er den absolutt største bransjen, har store variasjoner innad i bransjen og samlet noe svak lønnsomhet.

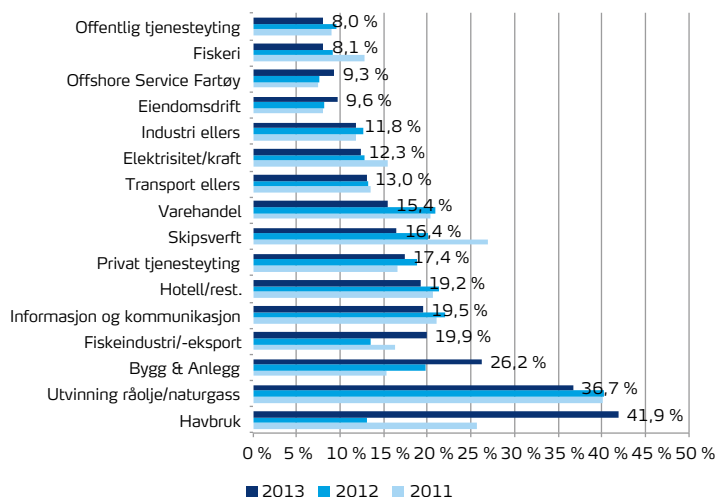
Avkastning på sysselsatt kapital

Evnen til å skape resultater ut fra de kapitalressursene som bindes opp i virksomheten, sier noe om hvor effektivt bransjen evner å utnytte de ressursene de har tilgjengelig. Vi definerer her dette målet som resultat pluss finansinntekter delt på egenkapital pluss gjeld. I avkastning på sysselsatt kapital ser vi at bransjer som havbruk med 42 prosent og råolje/gass med 37 prosent har en meget høy avkastning. I gruppen som leverer mellom 15 til 20 prosent avkastning finner vi bransjer som varehandel, skipsverft, tjenesteyting, hotell, bygg og anlegg og fiskeindustri. Dette er bransjer som evner å skape gode totalresultater i forhold til den kapitalen som bindes i

Resultatgrad før skatt per bransje 2011-13

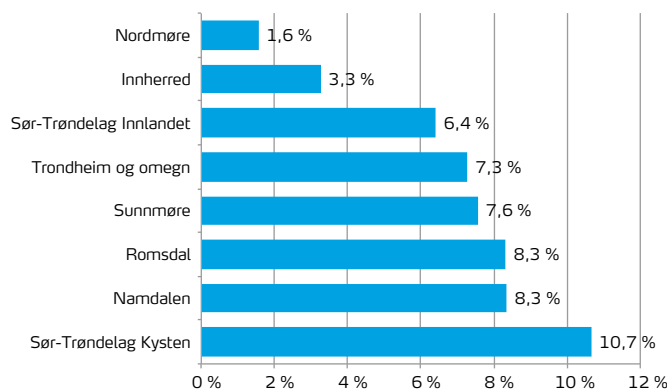

Avkastning sysselsatt kapital per bransje 2011-13

Regionenes snittvekst 2011-13

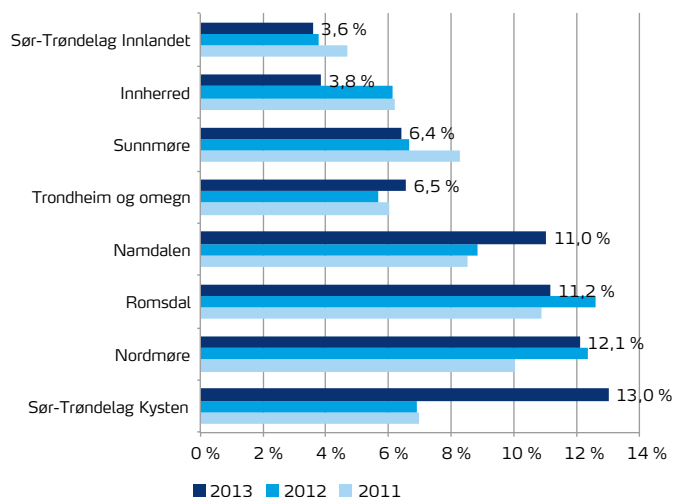
virksomhetene. Offentlig tjenesteyting, eiendomsdrift og offshore selskaper evner ikke å skape den samme avkastningen på kapitalen da de binder betydelige verdier i balansen/eiendeler og ligger i området rundt 8 prosent til 9 prosent avkastning på sysselsatt kapital. Det vurderes som relativt godt når vi ser dette i sammenheng med resultatmarginene for disse bransjene.

GEOGRAFI

Vekstvinneren i 2013 ble kysten i Sør-Trøndelag som vokste med 11 prosent, hovedsakelig som følge av sterk vekst innen havbruk.

På plassene bak kommer i rekkefølge Namdal, Romsdal samt Sunnmøre og Trondheim og omegn.

Resultatgrad før skatt per region 2011-13

Ikke bare har bedriftene ved kysten i Sør-Trøndelag den sterkeste veksten, det er også her vi finner de virksomhetene som kan vise til de beste driftsresultatene. Resultatgraden var i snitt på sterke 13 prosent – igjen som følge av et sterkt år for havbruk. Deretter følger Nordmøre, Romsdal og Namdal. Lavest marginer finne vi i innlandet i Sør-Trøndelag der virksomhetene i sum leverer 3,6 prosent i resultatmargin.

Flater ut på høyt nivå

Utflating i boligpriser, flere tomme handelslokaler og høye ordreserver innen bygg og anlegg kjennetegner eiendomsmarkedet.

Høy forventet boligbygging i de større byene i regionen samt redusert aktivitetsnivå innen deler av næringslivet forventes å skape en utflating i boligprisene. Første halvår 2014 var preget av god aktivitet og med ny toppnotering på bruktboligpriser i Trøndelag og Nordvestlandet. Etter hvert har nyboligmarkedet kommet etter, godt hjulpet av nye prosjekter som er blitt lansert.

Høsten 2014 viser bra omsetning av både brukte og nye boliger, og med fornuftig prisutvikling. Ironisk nok er de underliggende faktorene for regionens økonomi svakere i høst enn for et år siden, men så lenge boliginteressentene er overbevist om det motsatte fortsetter etterspørselen å dytte både på omløpshastigheten og prisutviklingen. I tillegg har utlånsviljen fra bankene normalisert seg.

Lavere oljepriser og redusert aktivitetsnivå innen olje- og gassektoren kan endre utsiktene. Dette vil i løpet av kort tid kunne smitte over på resten av den landbaserte økonomien. I Trondheim er det regulert rekordstore områder til boligformål, hvilket betyr at det blir konkurranse på tilbudssiden med økte krav til å skape attraktive, prisgunstige og salgbare nyboligprosjekter.

Næringseiendom

Det er stigende leiemeterpriser for kontorareal i det øverste prissegmentet, og gode objekter er fortsatt enkelt å selge og tilsvarende å få finansiert. Dette gjelder både i Trondheim og Ålesund. Ellers er utviklingen stabil. Kontorledigheten har økt i Trondheim – fra 4,9 prosent i april 2014 til 5,8 prosent i juli 2014.

Det er også flere tomme handelslokaler. Arealer med relativt god beliggenhet står ledig over lengre tid. Omsetningsutviklingen for mange aktører, deriblant kjøpesentrene i randsonen, har flatet ut og er i noen tilfeller negativ. Dette gjelder både i Trøndelag og Møre og Romsdal.

Bygg og anlegg

Det er høye ordreserver innenfor bygg, men utflating i ordreserven innenfor anlegg. Innen bygg har utfordringen for bransjen vært at prosjekter på nybolig ikke er igangsatt på grunn av svakt salg. Mange av disse prosjektene er utsatt i påvente av tilstrekkelig forhåndssalg. Dette gjenspeiles i bransjens egen rapportering om relativt høye ordreserver. Ved utgangen av andre kvartal 2014 var ordrebeholdningen til bedrifter i Trøndelag og Nordvestlandet fem prosent lavere enn ved utgangen av samme kvartal i fjor.

På landsbasis er verdien av ordreserven av anleggsprosjekter 11 prosent høyere per 30. juni i år sammenlignet med samme tidspunkt i fjor. Ordreserven gikk noe ned i andre kvartal i år, men ligger fortsatt på et rekordhøyt nivå. Anleggsreserven for bedriftene i regionen gikk ned med 3 prosent i dette kvartalet, men er 13 prosent høyere enn på samme tid i fjor.

Bærekraften utfordres i havbruk

Sjøbasert havbruk med sykdomsutfordringer bør forberede seg på økt konkurranse fra oppdrett på land.

Laksenæringen er inne i en periode med god inn-tjening. Som følge av begrenset produksjonsvekst i Norge og Chile, som er de store produsentlandene, har lakseprisen gjennomgående ligget høyt. Det er ventet begrenset vekst i lakseproduksjonen, og prisene ventes å ligge på et høyt nivå de nærmeste årene.

Laksenæringen har en bærekraftsutfordring innen biologi og miljø særlig knyttet til parasitter som gjelle- amøbe og resistent lakselus, sykdom og rømming. Det vil neppe bli utlyst flere nye konsesjoner før ut- fordringen er under bedre kontroll. Den neste store nyvinningen blir innovasjon som løser bærekraftsut- fordringen, særlig knyttet til å løse luseproblemet. Bekjempelse av sykdom og lus er kostnads-krevende. Produksjonskostnadene har vist en sterk økning de siste årene. Det er en grense for hvor mye kostnadene kan stige før sjøbasert oppdrett får svekket lønnsom- het mot landbasert. Med ytterligere kostnadsøkning kan landbasert oppdrett nær de store markedene bli lønnsom. Dette kan svekke norske produsenters konkurranseevne på sikt.

Det er ressurskrevende å bygge opp kunnskap og å gjennomføre investeringer for å kunne styrke bære- kraften. Krav til bedring skjerper evne og vilje til inn- ovasjon. Løsning av bærekraftsutfordringen vil ta tid, men det er nødvendig at oppdretts-selskapene går i bresjen og investerer i nødvendig kunnskap for å trygge egen fremtid.

Ser ny vekst innen fiskeri og fiskeriindustri

Ringnot, hvitfisktrål, havgående linefartøy samt kystfartøy omsatte for 6,3 milliarder kroner i 2013. Fartøyfornyelser, spesielt innenfor ringnot og hvitfisk- trål, har medført at gjelden har økt siste årene. Rede- riene har imidlertid god soliditet i forhold til markeds- verdier.

Fiskeindustri, som omfatter pelagisk, hvitfisk, klipp- fisk/saltfisk, biomarin, mel og olje, videreforedling av oppdrettsfisk samt annen produksjon av fiske- produkter, omsatte for cirka 33 milliarder kroner i fjor. Fiskeindustrien har generelt god soliditet og finan- sieringsstruktur.

Ressursene for sentrale fiskeslag er i god forfatning, og vi forventer stabil god utvikling. Prisene, spesielt for hvitfisk, forventes å vise en positiv utvikling fra et historisk lavt nivå. Sterk etterspørsel basert på global fokus på helse, sunnhet, kosthold og bærekraftige fiskeressurser. Suksessen med sjøfrosne produkter av hvitfisk, som den havgående lineflåte og fabrikktrålere opplever, forventes å fortsette.

Restråstoff fra fiskeri og industrien forventes å ha et stort markedspotensial og internasjonal fokus på Omega3 gir biomarin industri gode utsikter.

Foto: Lefv Arne Holme

Dyktighet blir avgjørende

I et nytt landbrukspolitisk regime er det fremdeles plass til de dyktigste gårdbrukerne.

Landbruk og mat kommer etter alle solemerker til å bli stadig mer aktuelt og viktig. Ikke bare må en økende befolkning ha mer mat, men forbrukerne blir mer og mer opptatt av mat. Den norske forbruker vil ha sunn mat, norsk mat, mer frukt og grønt, vil ha det enkelt og billig til hverdags og forbrukeren vil ha det lille ekstra i helga. Dette gir mange muligheter for landbruket.

Hvis landbruket greier å levere volumet markedet etterspør, de varene kundene vil ha og til den kvaliteten de vil ha, vil det gjøre landbruket mer robust og konkurransedyktig. Men landbruket er uansett avhengig av et visst nivå på grensevern og tilskudd for å kunne oppnå lønnsomhet.

Ny regjering med ny landbruksminister ønsker en ny kurs for landbrukspolitikken. Uttalte politiske mål er å gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter. Kvotegrensinger og konsesjonsgrensener bør ifølge ny regjering i størst mulig grad oppheves.

Markedsprognosene for 2014 viser noe nedgang i melkevolum, økende underskudd av storfekjøtt og et vedvarende overskudd av egg. Overskuddet av gris er redusert etter en bra grillsesong, og det er per september 2014 markedsbalanse. For kylling er det ledig produksjonskapasitet i fjøsene. Prognosene viser dermed at det ikke er rom for en større produksjon av kylling, egg og svin.

Stor investeringsvilje

Marginene i landbruket er små, spesielt etter større investeringer. Det er plass bare for de dyktigste fremover. Lønnsomheten i kraftfôrkrevende produksjoner svinger, og gårdbrukeren er nødt til å opparbeide seg økonomisk handlingsrom for å takle dette.

I SpareBank 1 SMN opplever vi stor investeringsvilje og kapitaletterspørsel i landbruket. Vi forventer at dette skal fortsette fremover. Stadig effektivisering og strukturrasjonalisering gir behov for store investeringer i landbruket. Dette gjelder både for å øke volum, utnytte teknologisk utvikling og utvikle tilleggsnæringer. Investeringssetterslepet er fremdeles stort innen melkeproduksjon.

Krever større investeringer

I landbruksporteføljen i banken har vi økt utlånsvolum, redusert risiko, stabilt kundetall og stabil avkastning. Totale utlån til landbruk nærmer seg 5,5 milliarder kroner. Antall kunder ligger stabilt på 3600 kunder. Gjennomsnittlig utlån per kunde har økt markant, noe som er betegnende for bransjen. Det er kostbart å investere i driftsbygninger og utstyr, det investeres for større enheter, og dette gir økt kapitalbehov.

Utfordringer på kort sikt

Oljeselskapene reduserer aktiviteten, og dette rammer særlig selskap tidlig i verdikjeden. Men på litt lengre sikt ser vi en ny oppgang.

Offshore service fartøy (OSV) i SpareBank 1 SMN sitt geografiske område omfatter 20 rederier med virksomhet primært innen offshore service fartøy (OSV). Samlet omsatte rederiene for 15 milliarder kroner i 2013 med en EBITDA-margin på 45 prosent.

Nedgang i oljeprisen samt kostnadsfokus i oljeselskapene legger en demper på selskapenes investeringer, men aktivitetsnivået er rekordhøyt. Vi ser nå en avmatning i veksten globalt, og sågar reduksjon i norsk sektor. Dette merker selskap som ligger tidlig i verdikjeden – som rigg-, engineering- og seismikk-selskap. Derimot ser vi fortsatt behov for fartøy innenfor subsea og konstruksjon. Det kan på kort og mellomlang sikt være utfordringer i spotmarkedet i tillegg til prispress ved fornyelse av kontrakter generelt.

Rederiene i vår region har fokus på high end-markedet, med kompliserte fartøy og operasjoner internasjonalt. Dette fokuset ventes å bli styrket. Rederiene vil trolig være noe tilbakeholdene med nye kontraheringer på kort sikt.

Selv om vi opplever strammere marked på kort sikt, men på lengre sikt tror vi oljeselskapene må investere i ny kapasitet for å møte etterspørselen. Prisen på olje vil fortsatt være en sentral faktor.

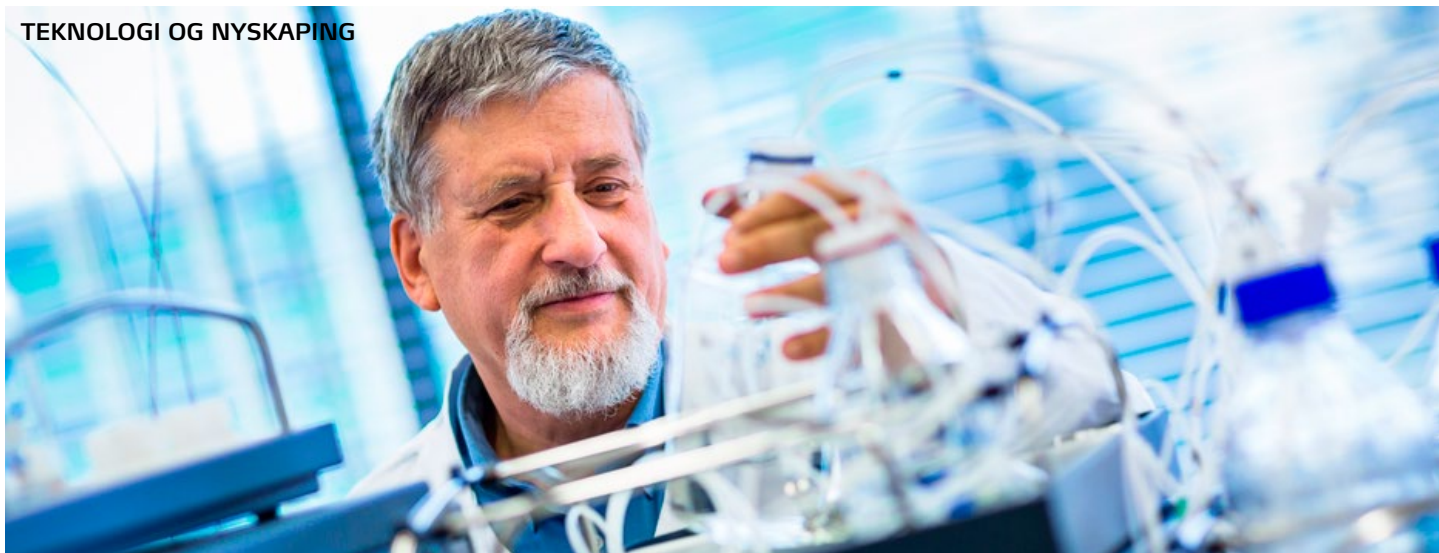
God ordrebok i maritim industri

SpareBank 1 SMN sitt geografiske område ligger midt i den globale maritime klyngen på Nordvestlandet. I tillegg til 14 skipsverft, omfatter klyngen 169 bedrifter innenfor leverandørindustrien av utstyr og tjenester. Verftene omsatte i 2013 for 24 milliarder kroner, mens leverandørindustrien omsatte for 30 milliarder – og hvor Rolls Royce sto for en tredel.

Alle segment innenfor verft og leverandørindustrien som vi analyserer, har levert vekst i perioden 2010-2013 samt en stabil sterk inntjening.

For de nærmeste årene forventer vi sterkere internasjonal konkurranse for bygging av komplekse fartøy. Større offshoreverft, som har levert stabil inntjening og med god ordrebok, vil fortsette å levere godt. Mellomstore og mindre reparasjonsverft opplever hardere konkurranse og som kan medføre press på marginer.

For leverandørindustrien forventes det sterkere internasjonal konkurranse med økt prispress, og kostnadmessig konkurransevne blir sentralt fremover. Til tross for noen negative signaler på oljeprisen på kort sikt forventes det fortsatt positiv langtidstrend og markedsutvikling. Bedrifter som hovedsakelig er avhengig av det norske markedet, vil derimot få utfordringer.

Spår tredobling innen 2025

SINTEF spår tredobling av så vel antall ansatte som antall bedrifter i teknologibransjen i Trondheimsregionen. Vi er på god vei.

I rapporten Kommersialisering av teknologi tar SINTEF til orde for følgende regionale mål:

- 1000 nye bedrifter
- 20 000 nye arbeidsplasser
- 50 milliarder kroner i omsetning

Hva er status per i dag? Ifølge analysen fra Impello fra januar i år sysselsetter teknologibedrifter i Trondheimsregionen ca. 10 000 ansatte. Dette er en vekst på nærmere 15 prosent siste fem år. I samme periode er det etablert nesten 200 nye teknologibedrifter. Ved utgangen av 2013 er det registrert 528 teknologibedrifter i regionen med samlet omsetning på over 15 milliarder kroner.

Lønnsomheten for bransjen har vært positiv siden 2005. I de siste årene er den igjen stigende etter noen svake år under finanskrisen.

Perioden 2011 til 2013 har imidlertid vært preget av liten kapitaltilgang til nye virksomheter. De etablerte fondene for investering i teknologibedrifter har hovedsakelig fokusert på oppfølgingsinvesteringer i eksisterende portefølje.

Det kan være noe av årsaken til at det i 2013 var en liten nedgang i antall sysselsatte i teknologibransjen i 2013, dog ikke mer enn 0,7 prosent. Det var også færre registrerte nyetableringer i fjor med 37 nyskapede bedrifter, en nedgang på 8 bedrifter fra året før.

700 mill.

Fremover ser det bedre ut. Trondheimsregionen har et svært godt utgangspunkt for å skape attraktive arbeidsplasser framover. NTNU og SINTEF er med på å gi tilgang til ny teknologi og gode ideer.

I løpet av 2014 har to trondheimsbaserte fond fått tilført over 700 millioner kroner som brukes til utvikling av nye virksomheter. ProVenture starter et nytt fond på 500 millioner kroner for investeringer i olje-, gass- og energirelaterte virksomheter. Sinvent starter et nytt såkornfond på 209 millioner kroner.

I tillegg kommer nasjonale aktører som Investinor som har en betydelig aktivitet i regionen. Dette gjør at kapitaltilgangen de nærmeste årene trolig vil være mye bedre enn på flere år. Tilgang til gode ideer samt bedret kapitaltilgang legger til rette for videre vekst innen denne bransjen.

En ny trend vi har sett de siste årene, er at tidligere gründere med suksess investerer i nye selskaper. De er en viktig kapitalkilde, men vel så viktig er deres bidrag i form av kompetanse og erfaring. De vil kunne være viktig for å løfte virksomheter til nye kommersielle suksesser.

Spennende er også SIVA sine planer om å samle alle inkubatorvirksomhetene i Trondheim i et felles innovasjonsselskap for bedre å utløse potensialet for nyskaping som eksisterer lokalt, regionalt og nasjonalt. Siva arbeider også for at det skal bygges et nytt innovasjonssenter i Trondheim. Derfor tror vi SINTEFs ambisiøse mål er realistiske.

Impello-analysen 2013

Status og utviklingstrekk for teknologiselskapene i Trondheimsregionen

En av tre gikk med underskudd

Lønnsomheten presses ytterligere ned i regionens aller største bransje. 34 prosent av handelsbedriftene hadde negativt resultat før skatt i fjor.

Tilsvarende andel av alle selskap innen varehandel i regionen med negativt resultat i 2012 og 2011 var henholdsvis 27,7 prosent og 26,7 prosent. Det er de mindre bedriftene målt i omsetning som sliter mest.

Med over 105 milliarder kroner er varehandel størst på omsetning og utgjør 20 prosent av totalen i Trøndelag og Nordvestlandet. Men målt i verdiskaping halveres andelen. Inntjeningen målt i resultatgrad før skatt er blant de aller svakeste av alle bransjer, og falt dessuten i fjor fra 4,2 prosent året før til 3,3 prosent.

Varehandel er da også den næringen som i 2013 hadde den største konkurshyppigheten. Og fra bransjeanalysen innen eiendom side 16 i dette barometeret leser vi om at stadig flere handelslokaler står tomme i vår region.

Omsetningen regionalt vokste i fjor med 4,7 prosent, som er så vidt over landsgjennomsnittet på 4,5 prosent. Blant delregionene økte Nordmøre omsetningen mest med 7,2 prosent fulgt av Namdal og Trondheim og omegn. Lavest vekst hadde Innherred med 1,7 prosent. Lønnsomheten er best i Trondheim og omegn med 4,2 prosent, og svakest i Namdal med 1,3 prosent.

Følgende bransjer hadde gjennomsnittlig omsetningsnedgang i vår region: Apotek, bøker/aviser/papir, dyr, gull/sølv og musikk. Bransjer med gjennomsnittlig negativt resultat før skatt er bøker/aviser/papir og elektro.

Svakt i Trondheim

Omsetningsveksten i Trondheim i fjor var på 1,5 prosent. Så lav har ikke veksten vært siste ti år med unntak av finanskrisetåret 2008. Midtbyen taper både omsetning og antall bedrifter til fordel for i hovedsak Lade/Leangen-området. 14,7 prosent av handelsomsetningen i Trondheim stammet i fjor fra Midtbyen etter en omsetningsnedgang på 50 millioner kroner fra året før. Men i årets fire første måneder snudde trenden med positiv omsetningsutvikling sammenlignet med samme periode i 2013.

Etter omfattende utbygginger styrket Lade og Leangen sin posisjon, en utvikling som trolig vil fortsette med blant annet åpning av siste byggetrinn på City Lade nylig.

Sterk vekst i netthandelen

Handel via Internett hadde en vekst på 15,4 prosent i årets fire første måneder i 2014. Dermed fortsetter trenden fra forrige år. 60 prosent av netthandelen er tjenester og 36 prosent varer. Tjenester er hovedsakelig ferie og fritid. Varer som handles på nett er hovedsakelig data/elektronikk/hvitevarer med en andel på 30 prosent, klær/sko/accessories 22 prosent og hus/hjem/hage 12 prosent. Regjeringen har i neste års statsbudsjett foreslått å heve grensen for avgiftsfri import fra 200 til 500 kroner. Dette vil kunne sette ytterligere fart i netthandelen fra utlandet og gi nye utfordringer for handelsbedriftene lokalt.

Oljeprisfall påvirker stemningen

Forventingene i Trøndelag og Nordvestlandet går tilbake til det laveste nivået siden 2009. Dette henger nok først og fremst sammen med de annonserte innsparingene i oljesektoren

I tillegg har oljeprisen falt, men i hovedsak har dette skjedd etter at undersøkelsen fra Sentio Research Norge (se side 5) ble gjennomført i september i år. Det er derfor grunn til å tro at indikatoren ville vært enda lavere hvis vi gjennomførte en ny undersøkelse nå i slutten av oktober. Da ville vi også fanget opp den usikkerheten som vi har sett på børsene den siste tiden.

For trøndelagsfylkene er en reduksjon i oljeinvesteringene og et fall i oljeprisen sannsynligvis langt mindre dramatisk enn for andre regioner i Norge. Trøndelag står seg bra med et godt diversifisert næringsliv og et høyt innslag av offentlig forvaltning, utdanning og landbruk. Vi vil likevel kunne se at en nasjonal frykt for høyere arbeidsledighet og dårligere økonomi påvirker boligmarkedet i negativ retning. Dette vil igjen kunne få negative ringvirkninger for både bygg- og anleggsnæringen samt handelsnæringen gjennom redusert etterspørsel og forbruk. Uberørt er vi derfor ikke.

I Møre og Romsdal er petroleumsnæringen langt mer fremtredende enn i Trøndelag. Ifølge Klyngeanalysen til Møreforskning omsetter den maritime klyngen i fylket for nærmere 55 milliarder kroner årlig og sysselsetter over 20 000 personer. Møre og Romsdal er det fylket i vår region som har minst innslag av offentlig sektor, og eksportrettede næringer som fiskeri og møbelindustri står sterkt sammen med petroleumsnæringen. Derfor vil markant reduksjon i oljeinvesteringene og fall i oljepris føre til økt arbeidsledighet og redusert forbruk. I et krisescenario kan man også se for seg at deler av fiskerinæringa blir kraftig berørt av handelsrestriksjonene mot Russland samt situasjonen i Ukraina. Vi velger imidlertid å tro at oljeprisfallet er kortsiktig og vi vil av den grunn ikke tegne noe dystert scenario for Møre og Romsdal.

Vi har sett en positiv utvikling innenfor de fleste næringer de siste årene. Tilgang på kompetent og god arbeidskraft kombinert med lave renter har bidratt til god verdiutvikling på de fleste realaktiva. Høy real-lønnsutvikling og lav arbeidsledighet har bidratt til god privat etterspørsel og stabil økning i boligprisene. Personlig tror jeg mye av verdipotensialet på eiendom er tatt ut og at prisene vil flate ut i kommende periode. Rentene kan bli lavere, men ikke mye. Mye tyder på at arbeidsledigheten sakte men sikkert er på vei opp og at reallønnsutviklinga vil bli dårligere enn det vi har sett de foregående fem årene. Dette taler også for en moderat verdiutvikling på boligeiendom.

Vegard Helland, konserndirektør Næringsliv i SpareBank 1 SMN

Til tross for et litt mer dystert bilde enn det vi har sett de siste årene, er det lite som tyder på at vi står overfor store utfordringer i næringslivet i regionen. Tilbakegangen kommer fra historisk høye nivåer og investeringstakten vil fortsatt være høy og veksten positiv, til tross for at den blir lavere enn det vi har sett de foregående årene.

I tillegg ser vi økt vekst og bedring i økonomien i landene rundt oss i Europa samt i USA, noe som i neste ledd vil påvirke norsk økonomi i positiv retning.

Det er kanskje ikke uten grunn at både Trondheimsregionen og Ålesundregionen var blant de tre beste i Nærings-NM i 2013.

Unn hverandre suksess!

Det har gått 40 år siden jeg ble avdelingsbanksjef i hjembygda Skogn. Den lokale sparebanken ble senere en del av dagens SpareBank 1 SMN. En lang bankkarriere har gitt meg god innsikt i midtnorsk næringsliv.

I de siste ti årene har jeg fått være med på å investere mer enn 200 millioner kroner i å stimulere nyskaping i hele landsdelen fra Ålesund i sør til Vikna i nord. Og jeg har vært med på å få påvirke hele nyskapingssløypa, fra det å skape et idémiljø over mot kommersialisering.

Jeg er ubeskjeden nok til å tro at SpareBank 1 SMNs bidrag har hjulpet. Trondheimsregionen er i dag best i landet på kommersialisering av ny teknologi, og det gror godt på Sunnmøre – for å trekke fram de mest synlige.

Da SpareBank 1 SMN overtok BN Bank i 2009 ble vi raskt introdusert for en verdensledende maritim klynge. Med vårt nære samarbeid med NTNU og SINTEF ble det naturlig å ta et initiativ for å spleise sammen NTNU, SINTEF og Marintek med Høgskolen i Ålesund, Kunnskaps-parken, Møreforskning og de kommersielle aktørene som Rolls Royce og STX. Hensikten var å oppnå et økt samarbeid mellom komplementære aktører. Resultatet så langt er at både Marintek og Høgskolen i Ålesund sammen har sendt inn hver sin søknad om et såkalt SFI (Senter for Forskningsdrevet Innovasjon), begge med den andre part som samarbeidspartner. Vi venter spent på resultatet!

I et samfunn hvor fornyelsestakten er akselererende, må vi ha kontinuerlig fornyelse for at vi skal være aktuelle og for at regionen skal være attraktiv og tiltrekke seg og beholde ønsket kompetanse. Da må vi ha et aktivt og inspirerende nyskapingstilbud, med møteplasser, aktiv kobling, gode finansieringsløsninger og kulturelt rom for å prøve å feile.

Vi må bygge en kultur hvor vi unner naboen og konkurrenten suksess, og selvsagt må vi snakke positivt om hverandre. Det må bli en merkevare for landsdelen at for eksempel ordførerne i Levanger og Steinkjer sender gratulasjoner og bløtkake til hverandre når den ene har suksess. Kanskje også Ørland og Bjugn eller Molde og Kristiansund for den saks skyld.

Å se utover oss selv må bli vårt varemerke. Det betyr at vi må se oss selv i en større sammenheng. Da blir også de beste lokale valgene enklere å ta. Vi lever tross alt i en globalisert verden.

Når jeg ser tilbake på mitt yrkesaktive liv, har det vært en fantastisk reise og jeg føler meg privilegert. Det er mitt inderlige håp at arbeidet med å bringe næringslivet og kunnskapsmiljøene stadig nærmere hverandre fortsetter med økende styrke. Det er det fremste konkurransefortrinnet vi har, men det kommer ikke av seg selv.

Jeg ønsker dere alle det beste for fremtiden!

*Konsernbanksjef Asbjørn Norberg i SpareBank 1 SMN.
Går av med pensjon i desember 2014.*

SpareBank 1 SMN gir ut Konjunkturbarometeret for Trøndelag og Nordvestlandet. Vi ønsker å presentere ny kunnskap om landsdelen, og for første gang er det blitt laget prognoser for økonomisk vekst i de tre fylkene. Kunnskapen er nødvendig for å utvikle næringslivet og lokalsamfunnene i regionen. SpareBank 1 SMN anser Konjunkturbarometeret som en viktig del av vårt samfunnsansvar som regionens ledende bank.